

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

На основі вивчення та аналізу архівних матеріалів, урядових документів, навчально-методичної документації вищих педагогічних закладів України, а також історико-педагогічної літератури та інших джерел показано, що виитоками становлення та розвитку педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання в закладах України були освітні реформи XIX століття, визнання педагогічною громадськістю значення фізичного виховання у формуванні здорової гармонійно розвиненої особистості, відкриття перших навчальних закладів з підготовки вчительських кадрів з фізвиховання для різних навчальних закладів. Науково-методичні аспекти покращення фізичного виховання молоді та підготовки необхідних вчительських кадрів з цього профілю розглядалися видатними вітчизняними педагогами та фахівцями з фізвиховання В. Гориневським, М. Демковим, П. Лесгафтом, С. Миропольським, М. Пироговим та К. Ушинським. Вони відстоювали необхідність підготовки кваліфікованих учителів фізвиховання, озброєних глибокими педагогічними, медико-біологічними та спеціально-методичними знаннями.

Об'єкт дослідження – підготовка фахівців з адаптивного фізичного виховання у спеціальні навчальні заклади.

Предмет дослідження – теорія і практика педагогічної підготовки майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання у спеціальні навчальні заклади.

Мета дослідження – виявити і систематизувати теоретичні питання та узагальнити досвід педагогічної підготовки фахівців з фізичного виховання до спеціальних навчальних закладів.

Аналіз історико-педагогічної літератури свідчить, що в кінці XIX – на початку XX ст. педагогічна підготовка учителів фізвиховання здійснювалася двома основними шляхами: по-перше його могли викладати випускники учительських семінарій, інститутів і педагогічних курсів і, по-друге, випускники спеціальних курсів фізкультури. Студенти мали вивчати гімнастику як обов'язкову навчальну дисципліну, що надавало їм право після закінчення закладу викладати цей предмет.

Спеціальної підготовки педагогічних кадрів з глухими дітьми тривалий час не існувало. За цю справу бралися люди, які або хотіли присвятити себе науці на мало відомій на той час ниві народної освіти, або керувалися гуманними почуттями до глухих дітей. Нерідко такими вчителями ставали самі глухі, які, одержавши освіту в Петербурзькому училищі глухонімих, вирішили прийти па допомогу своїм "товаришам по нещастю" (Арнольд, Вознесенська, Журомський, Бахметьев, Прозоров, Барда та ін.). Лише в кінці XIX ст. у 1897 р. при Петербурзькому училищі глухих було відкрито дворічні курси з підготовки сурдопедагогів, на яких щорічно навчалося 10–15 чоловік. Це був дуже важливий крок у розвитку сурдопедагогічної теорії і практики в Російській Імперії.

Розвиток дореволюційної сурдопедагогіки пов'язаний з педагогічною діяльністю таких відомих сурдопедагогів, як В.І. Флері (1800–1856), Г.О. Гурцов (1778–1858), І.Я. Селезньов (рік народження невідомий–1889), О.Ф. Остроградський (1853–1907), І.А. Васильєв (1867–1941), М.М. Лаговський (1863–1933), Ф.А. Рау (1868–1957) та ін. В результаті їхньої діяльності, наприкінці XIX ст. створюється російська система навчання дітей з порушеннями слуху.

Такий видатний сурдопедагог Н.М. Лаговський (1911) підкреслював "безперервний зв'язок уроків фізичного виховання з мовою". На його думку "вся команда на уроках гімнастики повинна даватися усно і прочитуватися з губ викладача. То ж і у всіх гімнастичних рухомих іграх".

На початку XX ст. вагоме місце у професійно-педагогічній підготовці вчительських кадрів з фізвиховання посідали курси. Так, у 1907 р. при Московському товаристві сприяння фізичному розвитку учнів було відкрито однорічні курси фізкультури, 1908 р. – однорічні Гімнастичні курси товариства "Маяк" у Петербурзі, які з 1910 р. стали трирічними. У 1909 р. в Петербурзі почали працювати курси шведської гімнастики при товаристві "Богатир". З 1910 р. ці курси було перетворено в Гімнастичний інститут з дворічним терміном навчання. Короткотермінові курси з підготовки учителів та інструкторів фізвиховання були засновані також у Києві, Харкові [4].

Проведений огляд широкого кола історико-педагогічних і сучасних джерел з досліджуваної проблеми свідчить про: 1) наявність наукових праць, присвячених: висвітленню становлення й розвитку ідей фізичного виховання особистості у вітчизняній педагогічній думці другої половини XIX – початку XX ст. і розгляду роботи перших навчальних закладів фізичної освіти, створених у цей період; розкриттю особливостей та напрямів розвитку фізичної культури в Україні на різних етапах.

Слід зазначити, що після 1917 р. курси фізкультури стали майже єдиними закладами, що готували спеціалістів з фізвиховання і були відкриті в багатьох містах України. Так, у 1919 р. у Києві почали працювати короткотермінові Окружні організаційно-інструкторські курси з підготовки інструкторів спорту і Вищі курси фізичного розвитку та допризовної підготовки. Того ж року подібні курси було створено у Луганську, Одесі, Полтаві та Харкові. Через кожні два-три місяці курси випускали близько 100-200 спеціалістів [7].

Науково-методичні аспекти покращення фізичного виховання молоді та підготовки необхідних вчительських кадрів з цього профілю розглядалися видатними вітчизняними педагогами, фахівцями з фізвиховання та лікарями В. Гориневським, М. Демковим, П. Лесгафтом, М. Пироговим та К. Ушинським. Вони наполягали на необхідності введення гімнастики до навчальних планів шкіл як обов'язкового рівноправного предмета й намагалися визначити педагогічно доцільні зміст, методи і форми фізичного виховання. Прогресивні вчені відстоювали необхідність підготовки кваліфікованих учителів фізвиховання, озброєних глибокими педагогічними, медико-біологічними та спеціально-методичними знаннями.

Внесок П. Лесгафта в розробку вітчизняної системи підготовки спеціалістів з фізкультури проаналізовано у статтях Г. Шахвердова "П.Ф. Лесгафт – новатор підготовки педагогических кадров по физическому образованию" [9]. Автор доводить, що П. Лесгафт був основоположником вітчизняної системи підготовки вчительських кадрів з фізвиховання. Досвід роботи керованих ним курсів фізкультури було покладено в основу роботи перших вищих навчальних закладів фізичної культури.

В перші ж роки після Великої Жовтневої соціалістичної революції створилися сприятливі умови для розвитку дефектологічної науки та підготовки висококваліфікованих педагогічних кадрів для спеціальних шкіл. Перші роки існування спеціальних закладів були нелегкими кроками в розвитку дефектології в тому розумінні, що потрібно було не лише налагодити організацію спеціальних закладів освіти, а й по-новому підійти до справи навчання і виховання аномальних дітей, їхньої діагностики, розробки змісту освіти, принципово змінити підходи до трактування поняття дефективності взагалі.

Підготовка вчителів до ролі вихователів сліпих дітей при соціалізмі здійснювалася у двох напрямках: по-перше, шляхом перекваліфікації старих кадрів, багато хто з яких перейшли на сторону Радянської влади; по-друге, шляхом підготовки нових кадрів тифлопедагогів із числа пролетарської молоді. Уже в 1918 році були організовані перші короткочасні курси по перепідготовці персоналу установ для "фізично дефективних" дітей. В 1923 році в Москві відбулися перші курси по перепідготовці працівників шкіл сліпих. Одночасно із числа пролетарської молоді в Ленінграді стали готувати тифлопедагогів в інституті Соціального виховання нормальної та дефективної дитини.

У цей період на території України існувало багато навчально-дослідних закладів, в яких здійснювалась різноманітна за формами та за змістом робота з підготовки та підвищення кваліфікації педагогів дефектологів. За роки плідної роботи у їх стінах накопичувався значний досвід, вивчення якого, на наш погляд, заслуговує уваги. Завдяки мережі курсів в Україні набуло широкого розповсюдження стажування кадрів дефектологів, на відсутності якого в Росії наголошував проф. Д.І. Азбукін.

У 20-ті рр. відповідно до економічного і соціально-політичного життя України підготовка вчительських кадрів для загальноосвітніх та спеціальних шкіл потребувала докорінної перебудови. Необхідно було розробити новий зміст, форми і методи виховання та навчання майбутніх учителів, у тому числі й з фізичного виховання.

На початку 20-х рр. здійснюються перші спроби створення нових стаціонарних курсів підготовки майбутніх учителів фізвиховання для установ соціальної освіти, професійних шкіл та інших навчальних закладів.

Встановлення єдиного навчального плану з підготовки інструкторів ФК на всеукраїнських курсах мало велике значення для організації педагогічного процесу на губернських та інших курсах. Він був еталоном для організації навчального процесу курсової підготовки на місцях.

26 жовтня 1926 року на засіданні малої Президії ВУЦВК було ухвалено запропонувати НКО створити науково-дослідну кафедру з фізкультури при ЦБФК (центральний будинок фізичної культури) в Харкові. Згодом постановою колегії НКО від 7 березня 1930 р. її реорганізовано в Український науково-дослідний інститут фізкультури (УНДІФК). За єдиним планом ВРФК Союзу і України відкрито філії УНДІФК – одеську в 1930 році, київську – у 1932 році, дніпропетровську – у 1934 році.

Ретроспективний аналіз кадрової політики в галузі фізичної культури дав можливість встановити, що в досліджуваній період відчувалася постійна потреба в спеціалістах з фізичної культури. Органи народної освіти і фізичної культури поставили завдання забезпечити вчителями фізкультури в першу чергу ту кількість закладів, що існували у тому числі і дефектологічні школи.

При вихованні симптоматично "дефективних" дітей, за справедливим переконанням Л.Виготського, доводилося мати справу не стільки зі сліпотою та глухотою самою по собі, скільки з тими конфліктами, "які виникають у самої дитини при її входженні в життя".

У період 20-30 рр. в Україні було зроблено перші кроки в пошуках змісту, форм і методів спеціально-методичної та психолого-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання. Поступово відкривалися нові навчальні заклади з підготовки вчительських кадрів з фізвиховання різного профілю, зокрема короткотермінові та однорічні курси фізкультури, відділи фізичної культури при інститутах народної освіти, засновувалися спеціальні середні та вищі заклади фізкультурної освіти, серед них технікуми, інститут та Вищі заочні курси фізичної культури. Відомі фахівці в галузі фізвиховання, викладачі-методисти та вчителі-практики обґрунтовували доцільність одержання майбутніми вчителями фізвиховання систематичної теоретико-методичної та необхідної загальнопедагогічної підготовки.

Таким чином, у 20-30-ті рр. ХХ ст. становлення педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання характеризувалося розширенням мережі навчальних закладів, їх різними цільовими настановами, відсутністю єдиного керівництва фізкультурною освітою. У ці роки зміст педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання розроблявся керівництвом кожного навчального закладу згідно з його метою та завданнями. У цілому майбутні вчителі вивчали досить широке коло загальноосвітніх та спеціально-методичних дисциплін. Загальнопедагогічні дисципліни не виділялися як профільні.

З метою подолання зазначених вище недоліків у підготовці майбутніх учителів фізвиховання в 40-х рр. згідно з наказами Міністерства освіти у вищих педагогічних закладах України було відкрито факультети фізичного виховання і спорту. У 1947 р. – у Луганському, Одеському і Харківському, 1949 р. – Кам'янець-Подільському та Черкаському, 1956 р. – Вінницькому і Кіровоградському, а 1957 р. – Миколаївському вищих навчальних закладах [8].

Одним із кроків поліпшення загальнопедагогічної та спеціально-методичної підготовки майбутніх учителів фізвиховання було створення в 1958-1962 рр. на базі факультету фізвиховання Харківського педагогічного закладу ім. Г.С.Сковороди педагогічного інституту фізичного виховання.

Таким чином, у період 45-60-х рр. у вищих педагогічних закладах України відбувалося подальше становлення та розвиток системи педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання. У ряді педагогічних закладів було відкрито факультети фізичного виховання і спорту, які стали головною ланкою підготовки кваліфікованих учителів фізвиховання. Відкриття факультетів сприяло новим пошукам змісту, форм і методів педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання, розробці науково-методичних праць та впровадженню отриманих здобутків у викладацьку діяльність.

Кінець 60-х рр. характеризувався помітними зрушеннями в системі спеціальної освіти. Розширювалася мережа спеціальних шкіл-інтернатів та дошкільних закладів, змінювалася їх матеріально-технічна база, підвищувалася якість навчання та виховання. Наприклад, кількість дошкільних груп для глухих дітей зросла з 42 (із контингентом 517 осіб у 1962 р.) до 56 (із контингентом 674 особи у 1965 р.). Дошкільні відділення відкрилися при 19 школах-інтернатах для глухих і слабочуючих дітей [2].

Аналіз різних джерел свідчить, що 70-ті рр. стали значущими в розвитку педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. Було відкрито факультети фізвиховання в Запорізькому, Луцькому, Тернопільському та Чернігівському вищих педагогічних закладах. Велися подальші пошуки поглиблення змісту педагогічної підготовки,

вдосконалення її форм і методів.

Як вказує Р.П. Карпюк [3] в колишньому Радянському Союзі проблемі фізкультурно-оздоровчої й спортивної роботи з інвалідами почали приділяти увагу на початку 80-х років ХХ століття. Такі дослідники, як Р.Н.Азарян (1974, 1987), Л.Ф.Касаткін (1977), Е.В.Сермеев (1982, 1987), В.Н.Зайцева (1987) присвятили свої праці питанням фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми та школярами, які мають функціональні порушення.

В першій половині 80-х рр. українські та російські педагоги-науковці й викладачі-методисти з фізвиховання приділяли велику увагу питанням удосконалення процесу педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання.

Дослідженням виявлено, що в 80-90-ті рр. викладачами факультетів фізвиховання було розроблено й упроваджено в навчання ряд нових нетрадиційних форм і методів загальнопедагогічної та спеціально-методичної підготовки.

У досліджуваний період вагомий внесок у розробку змісту педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання зробили українські та російські педагоги-науковці й фахівці-методисти А. Аргунов, В. Блях, А. Зільберштейн, О. Ігнат'єв, Є. Ільїн, А. Кагієв, А. Масюк, В. Мельников, А. Поцелуєв, В. Сластьонін, С. Філь, Б. Шиян. Вони відстоювали необхідність якісної педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізвиховання та у своїх працях розробляли її наукові засади.

На основі теоретичного аналізу літератури (С.П. Євсеев, Р.П.Карпюк, Л.П.Сущенко, Р.В.Чудна) під професійною підготовкою майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання ми розуміємо процес, який здійснюється у вищих навчальних закладах з метою підготовки кваліфікованого фахівця відповідного рівня й профілю, конкурентоспроможного на ринку праці, компетентного, здатного використовувати засоби та засоби адаптивної фізичної культури, готового до постійного професійного росту та соціальної професійної підготовки.

Адаптивна фізична культура - широкий соціальний феномен, основною метою якого є соціалізація або ресоціалізація особистості інваліда чи людини відхиленнями в стані здоров'я, а не тільки лікування за допомогою фізичних вправ і фізіотерапевтичних процедур.

Підготовка майбутніх фахівців з адаптивної фізичної культури вищими навчальними закладами України, як зазначають С.Матвеев, І.Когут і Л.Шульга, розпочалася з 1996 р., коли у Львівському державному інституті фізичної культури була введена навчальна дисципліна "Теоретичні основи інваспорту" [5]. Як вказує Ю.А.Браскін, "в Україні підготовку фахівців олімпійського та професійного спорту для роботи з інвалідами розпочато у ЛДІФК із запровадження навчальних дисциплін "Теоретичні основи інваспорту" (1996), "Паралімпійський спорт" (1999) та "Адаптивний спорт" (2002), у НУФВСУ - "Спорт інвалідів" (2003) [1].

За нашими даними дослідження у 1993 р. в Одеському державному педагогічному інституті ім. К. Д. Ушинського на факультеті фізичного виховання відкрилася кафедра дефектології та фізичної реабілітації під керівництвом професора Б. В. Сермеева. Цей заклад уперше в Україні займався підготовкою студентів фізичного виховання у спеціальні школи та дитячі садки.

На цей час інститут фізичної культури та реабілітації Південноукраїнського національного університету ім. К.Д. Ушинського займається підготовкою бакалаврів та спеціалістів зі спеціалізації: "Фізичне виховання у спеціальних навчальних закладах".

У Національному університеті фізичного виховання й спорту України підготовка фахівців з адаптивної фізичної культури розпочалася з введення в 1999 р. у навчальний процес студентів кафедри теорії й методики фізичного виховання, рекреації й оздоровчої фізичної культури дисципліни "Адаптивне фізичне виховання".

У сучасний період цілком можливе навчання у вищих навчальних закладах України спортсменів-інвалідів. Так, за даними С.Матвеева, І.Когут, Л. Радченко, О. Борисової та Я.Щербашина, у ВНЗ України у 2003/04 навчальному році здобували освіту 176 спортсменів-інвалідів: у Національному університеті фізичного виховання і спорту України - 32 спортсмени-інваліди, у Дніпропетровському державному інституті фізичної культури та спорту — 26, у Харківській державній академії фізичної культури та спорту - 50, Відкритому міжнародному університеті розвитку людини "Україна" - 23, в інших вищих навчальних закладах-45 [6].

З 2002 р. в запорізькому державному університеті під керівництвом професора Н.Г. Байкіної ведеться підготовка студентів зі спеціалізації – "тренер з інвалідного спорту".

Досвід підготовки кадрів високої кваліфікації з корекційної педагогіки в Україні дозволяє говорити про існуючу тенденцію інтеграції освіти в цій сфері іншими спеціальностями вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Браскін Ю.А.* Базова термінологія інваспорту / Ю.А. Браскін // Педагогіка. Психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2005. – №24. – С. 34-37.
2. *Золотоверх В.* Становлення дошкільного виховання як важливого компонента цілісної структури спеціальної освіти / В. Золотоверх // Дефектологія. 2000 р. – №3. – С.51-56.
3. *Карпюк Р.П.* Професійна підготовка майбутніх фахівців з адаптивного фізичного виховання: теорія та методика // Р.П. Карпюк – Луцьк : ВАТ "Волинська обласна друкарня", 2008. – 502 с.
4. *Кравчук Т.М.* Педагогічна підготовка майбутніх учителів фізичного виховання у вищих педагогічних навчальних закладах України (20-80 рр. ХХ ст.) : дис. ... канд. наук 13.00.01 / Т.М. Кравчук. – Х., 2004. – 258 с.
5. *Матвеев С.* Адаптивный спорт и олимпийское движение / С. Матвеев, И. Когут, Л. Шульга // Наука в олимпийском спорте. – 2006. – №1. – С. 9-14.
6. *Матвеев С.* Шляхи удосконалення фізкультурно-спортивної роботи з інвалідами в Україні / С. Матвеев, І.Когут, Л.Радченко, О.Борисова, Я.Щербашин // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2004. – №2. – С. 109-112.
7. *Чернова Є.М.* Розвиток фізичної культури і спорту в УРСР // Є.М. Чернова – К, 1959. – 45 с.
8. *Чудинов И.Г.* Подготовка педагогов физической культуры в годы гражданской войны // И.Г. Чудинов. Теория и практика физической культуры. – 1947. – Вып. 11. – С. 521-526.
9. *Шахвердов Г.Г.* Жизнь и педагогическая деятельность П.Ф.Лесгафта // Г.Г. Шахвердов. Теория и практика физической культуры. – 1947. – №2. – С.5-17.

Подано до редакції 21.06.2010

РЕЗЮМЕ

У статті наводяться результати дослідження історико-педагогічної, наукової, методичної літератури та аналізу архівних джерел підготовки фахівців з фізичного виховання в спеціальні шкільні заклади (для дітей із сенсорними порушеннями).

Ключові слова: фізичне виховання, підготовка фахівців, сліпі та глухі діти.

О.И. Форостян

ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ПО АДАПТИВНОМУ ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся результаты исследования историко-педагогической, научной, методической литературы и анализа архивных материалов подготовки кадров по физическому воспитанию в специальные школьные учреждения (для детей с сенсорными нарушениями).

Ключевые слова: физическое воспитание, подготовка кадров, слепые и глухие дети.

O.I. Forostyan

TRAINING SPECIALISTS FOR ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION

SUMMARY

The article demonstrates some results of analysis of historical, pedagogical, scientific, methodical literature and archive resources concerning training specialists of physical education for special school establishments (for children with sensory disorders).

Keywords: physical education, training of specialists, blind and deaf children.
